

Monika Zgustova

Vestides per a un ball a la neu

MONIKA ZGUSTOVA

Vestides per a un ball
a la neu

Galàxia Gutenberg

També disponible en ebook

Publicat per:
Galaxia Gutenberg, S.L.
Av. Diagonal, 361, 2.º 1.ª
08037-Barcelona
info@galaxiagutenberg.com
www.galaxiagutenberg.com

Primera edició: setembre de 2017

© Monika Zgustova, 2017
© Galaxia Gutenberg, S.L., 2017

Preimpresió: Maria Garcia
Impressió i enquadernació: Sagrafic
Dipòsit legal: B. 17596-2017
ISBN: 978-84-17088-21-7

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot realitzar amb l'autorització dels seus titulars, a part les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 45)

*A Olga, la meua mare,
qui em va empènyer a escriure aquest llibre,
perquè ella també era supervivent
dels totalitarismes del segle xx.*

Fou de matinada quan ells se t'emportaren.
Jo anava al teu darrere com darrere d'un mort.
Dins de la cambra fosca ploraven criatures
i el ciri beneït de sobte s'esfondrà.
En els llavis t'enduies fred del bes de la icona,
i, al front, una suor mortal. Cal no oblidar.

ANNA AKHMÀTOVA, *Rèquiem*

PRESENTACIÓ

Un viatge a Moscou

El setembre de 2008 vaig viatjar a Moscou. Un cop allà, un amic escriptor, en Vitali Xentalinski, em va oferir que l'acompanyés a una reunió d'antics presoners del gulag. No havia conegut mai ningú que hagués estat tancat al gulag, encara que sabia que el règim de terror de Stalin sol anomenar-se «l'altre holocaust» perquè durant els 24 anys del seu govern van sucumbir moltes més persones que els jueus que van morir a l'Alemanya nazi. De manera que m'hi vaig avenir.

En lloc de trobar unes ombres sense vida, tal com m'havia imaginat els expresoners, els que hi van acudir eren dones i homes vitals malgrat ser gent gran i de mitjans modestos. Em va sorprendre veure moltes dones, un gran percentatge de les quals eren jueves, en aquella vetllada literària i política. Com deuriem sobreviure en aquelles condicions tan cruels?, em preguntava mentre les escoltava recitar els seus poemes i llegir contes i assajos. Llavors vaig decidir que no me n'aniria de la capital russa sense entrevistar diverses persones.

A la reunió, em van presentar en Semion Vílenski, també un antic presoner –i jueu, com una part desproporcionada dels presos–, que tenia arxius literaris dels textos en prosa i sobretot dels poemes que es van compondre al gulag. «Els presoners no els van poder escriure», va precisar en Vílenski quan el vaig visitar l'endemà al seu pis dels afores de Moscou, «perquè per norma general era prohibit anotar qualsevol cosa llevat d'un parell de cartes a la família per any. No acostumaven a tenir ni paper ni llapis. De manera que creaven els poemes al cap i els memoritzaven. En conec al-

guns que van guardar a la memòria desenes de milers de versos. No els van oblidar; a la tornada del gulag els van transcriure».

Llavors vaig començar a intuir el poder màgic que té la bellesa per a una persona humiliada i vaig anhelar descobrir més coses sobre els qui van haver de passar anys o dècades en els camps de treballs forçats. En Semion Vílenski em va donar alguns noms i números de telèfon: «Totes elles són dones molt cultes», em va dir. «A casa seva hi trobarà bones biblioteques i obres d'art. La majoria de les persones que van sobreviure eren persones amb cultura. O, dit d'una altra manera: la cultura va ajudar la gent a sobreviure».

Per arribar als apartaments situats als enormes blocs de pisos de panells prefabricats anomenats *khruixovki* era necessari agafar el metro i llavors el tren o el troleibús. Allà, a la perifèria de la capital, les expreses polítiques em van rebre amb la proverbial hospitalitat russa. Mai completament rehabilitades, van recordar els anys del seu captiveri no només amb horror. Algunes d'elles em van confessar que sense aquella experiència la seva vida hauria resultat incompleta.

Em va costar entendre-ho. Primer vaig pensar que defensaven la seva joventut al gulag perquè no en van tenir cap altra. Però a mesura que la conversa avançava i em mostraven les seves fotos i els seus llibres (en Semion Vílenski tenia raó: totes elles van erigir biblioteques admirables en els seus pisos humils) ho vaig anar comprenent. Allò excepcional que aquelles dones van trobar al gulag va ser l'amistat: una amistat invulnerable, abnegada, ferma.

L'amistat i la literatura van ser els dos refugis de les dones russes desterrades.

La Zaiara Vessiòlaia em va ensenyar petites llibretes fetes a mà: la poesia que s'escrivia al gulag. «Com que els llibres eren prohibits, recitàvem de memòria, a les nits, els poemes que havien compost algunes de nosaltres; preferíem dormir menys i humanitzar-nos, elevar-nos amb la poesia», em va explicar la Zaiara.

Em vaig recordar de les paraules de la Zaiara quan, uns anys després, a París, vaig visitar la Irina Emeliànova, la filla d'Olga Ivínskaia, que va ser l'últim amor de Borís Pasternak i en qui l'escriptor es va inspirar per crear el personatge immortal de Lara, l'heroïna de *Doctor Givago*. La Irina em va explicar que, després de la mort de Pasternak, tant la seva mare com ella havien anat a parar al gulag. La Irina s'hi va enamorar d'un pres, traductor de poesia. Els dos enamorats es comunicaven ocultant poemes entre els maons del mur que separava el camp de les dones del dels homes. Ell li deixava poemes propis o francesos; ella, poemes de Pasternak en minúsculs trossos de paper.

Valentina Íevleva, una actriu que havia passat vuit anys a un desert gelat de Kotlas, per ser la filla d'un «enemic del poble» (al seu pare el van afusellar als anys trenta), va compartir amb mi un record. Una vegada, després d'una brutal pallissa que els guàrdies del camp li van infligir, van haver d'intervenir-la a una mà. A la barraca de la infermeria, per miracle, va trobar un exemplar de *Guerra i pau*. Era el primer llibre que tocava en molts anys. Mentre es recuperava de l'operació el va llegir d'amagat, i tan aviat com l'acabava, el tornava a començar amb avidesa. Així, a falta d'altres llibres, va llegir la novel·la de Tolstoi quatre vegades. En sortir del gulag, l'habitació que llogava, es va omplir de llibres fins al sostre: «Em passava els dies i les nits llegint. Era insaciable», va confessar Valentina. «Com que després del gulag no vaig poder refer la meua vida –la gent desconfiava d'una antiga presa–, els llibres van donar-hi sentit.» La vida de la Valentina em va semblar tan curiosa que vaig decidir novellar-la al meu llibre *La nit de Vàlia* (2013).

La Gàlia Safónova és més jove que les altres perquè va néixer en un gulag siberià, als anys quaranta. Com que el barracó que de nena compartia amb la seva mare i altres preses era l'únic que coneixia de petita, ho vivia com una cosa natural. I fins avui conserva els llibres que les preses van fer per a ella. En vaig agafar un a l'atzar, *La caputxeta vermella*: papers de diferents mides, cosits junts a mà; a cada pàgina hi

havia dibuixos fets amb llapis de colors: la Caputxeta amb el seu cistell de regals; el llop i l'àvia; la Caputxeta amb el llop disfressat... i el text del conte escrit amb ploma. «Que feliç em va fer cadascun d'aquests llibres!», va exclamar la Gàlia. «De petita aquests van ser els meus únics punts de referència cultural. Els he guardat tota la vida, són el meu tresor!».

L'Elena Korybut-Daszkievicz Màrkova, que havia passat més de 10 anys en un règim especialment dur a les mines de Vorkutà, a la tundra molt més enllà del cercle polar, em va ensenyar un llibre de Puixkin, adornat amb antics gravats, imprès el 1905. «Al camp, aquest volum de procedència desconeguda, va passar per milers de mans. Els llibres tenen les seves vides, les seves històries i els seus destins, igual que els homes. Ningú no es pot imaginar el que significava un llibre per als presos: era la salvació! Era la bellesa, la llibertat i la civilització enmig de la barbàrie.»

Hi va haver molts estrangers al gulag. El 2013 vaig aprofitar un viatge a Londres per entrevistar una representant d'aquell extens grup, la polonesa Janina Misik. La seva història n'és una d'entre desenes de milers de famílies que van ser arrestades a la part de Polònia que avui pertany a Bielorússia i enviades a Sibèria i que llavors es van desplaçar a peu a través de Rússia cap al sud, Uzbekistan, per refugiar-se a Pèrsia i a Israel. Finalment un vaixell les va dur totes a Gran Bretanya.

Encara que en el procés de preparar-me per escriure aquestes pàgines he llegit els llibres de no-ficció més diversos sobre el gulag, m'agradaria que el lector d'aquest llibre anés descobrint el tema a través de les narracions d'aquestes nou dones intel·ligents, sensibles i fortes que vaig tenir l'honor d'entrevistar i que revisqués amb elles les seves vides i la de les seves companyes, tan riques en esdeveniments i en aprenentatge. Conversant amb les «meves» dones em vaig adonar de la fortalesa que hi ha amagada en l'ésser humà i del fet que no hi ha situació, per terrible que sembli, a la qual no es pugui sobreviure.

MZ, Barcelona, maig de 2017

La dona de Lot Zaiara Vessiòlaia

I

Zaiara Vessiòlaia. Aquest és el nom que duc escrit en un tros de paper quan em dirigeixo a la primera entrevista amb una dona que va estar al gulag. Pujo al metro al centre de Moscou, a Maiakòvskaia, prop del lloc on m'allotjo. En baixo gairebé a l'última estació, a la perifèria, i en sortir del metro em fa l'efecte que em trobo en un altre país que no té res a veure amb el centre de Moscou: m'envolten rètols cridaners de botigues i cinemes, al meu voltant s'erigeixen blocs de pisos prefabricats que semblen a punt de caure, a més de parades de fruita o de menjar de les repúbliques asiàtiques de Rússia. Em trobo en una ampla avinguda, construïda en l'època de Khruixov.

Les fulles dels arbres comencen a tenyir-se de colors tardorencs i algunes voleien en l'aire. Som a mitjan setembre i m'he hagut de posar una jaqueta apelfada amb el coll de pell, uns texans d'hivern i botes altes. En sentit contrari s'apropa un home; no sé si demanar-li si camino en la direcció correcta o no. Em diu que puc continuar caminant dos o tres kilòmetres més o bé agafar un autobús i baixar a la tercera parada. Abans d'acomiar-nos, no me'n puc estar i li demano si és normal que faci tant de fred a mitjan setembre. «Al contrari, aquest any, per ser setembre fa relativament bona temperatura», somriu i encongeix les espatlles com si demanés perdó pel clima de la seva ciutat.

Pel camí compro unes roses blanques. Després d'equivocar-me una vegada i una altra, acabo per trobar l'edifici on

viu la Zaiara Vessiòlaia. El bloc de pisos està en mal estat, l'entrada és molt bruta, fa mala olor i l'ascensor sembla fet de cartró. Malgrat tot, arribo al meu destí i truco a la porta. Com deu ser la dona a qui van enviar a fer treballs forçats?

M'obre una senyora somrient, àgil, de pell morena i cabells salpebrats que em convida a passar. Fins on arriba la vista hi ha llibres, de les parets en pengen obres gràfiques i pintures originals emmarcades. La Zaiara Vessiòlaia em presenta el seu home, un ancià de barba blanca que escolta Schubert assegut en una butaca; al cap d'uns instants reconec *La mort i la donzella*.

—Nosaltres dos ens acomodarem aquí, a l'estudi —diu la dona conduint-me a una habitació plena fins al sostre de llibres i quadres originals de diferents artistes russos. Somriu àmpliament i continua—: Tenim molts coneguts que són pintors acadèmics, tot això són regals que ens han fet.

Ens asseiem a l'escriptori, davant per davant, i mentre ella serveix te d'una antiga tetera de porcellana, farceix la taula amb plats amb mantega, torrades i caviar, observo les plantes a l'ampit de la finestra. Els geranis florits estan disposats de manera enginyosa perquè tapin la vista, des d'aquell sisè pis, als interminables edificis de panells prefabricats que els russos anomenen *khruixovki*, per referir-se al pla de Khruixov d'ampliar Moscou.

Comencem a degustar les meravelles que la Zaiara ha servit damunt l'escriptori i poso en marxa la gravadora; l'amfitriona em suggereix que no la interrompi durant la seva narració i faci les preguntes al final.

2

—Va ser un divendres. La Gaira, la meva germana gran, i jo vam comprar embotit, formatge, salsitxes i sobretot molt de pa. Per descomptat, vi també! Un cop a casa, vam cobrir la taula amb unes estovalles netes i vam posar al damunt totes

aquestes delícies que no ens podíem permetre gairebé mai –la beca d’estudiants no ens hauria arribat a final de mes–, vam posar tasses i gots per al vi calent. La Gaira va col·locar una branca primaveral de bedoll, on verdejaven algunes fulles petites, en una ampolla de llet buida que havia omplert amb aigua; llavors ens vam enretirar una mica per delectar-nos amb la imatge d’aquella taula festiva. Al principi, havíem planejat la celebració de la defensa reeixida de la tesi de la Gaira per al dissabte, però, per algun motiu irracional, jo vaig insistir que se celebrés el divendres. Al final em vaig sortir amb la meva, com si sabés que el dissabte seria massa tard per a qualsevol cosa.

» Aquella nit de divendres de 1949 els convidats van començar a arribar a poc a poc. La Gaira i jo estàvem acostumades a les visites. Des que deu anys enrere, en els temps de les grans purgues, van arrestar i afusellar el nostre pare, l’escriptor Artiom Vesioli, considerat enemic del poble i, uns anys després, van enviar la nostra mare a un camp de concentració per ser la seva dona. La meva germana i jo vivíem juntes en una habitació, en una *komunalka*, un pis comunal. Com que la nostra llar estava situada al mateix centre de Moscou, al barri d’Arbat, l’habitació se solia omplir d’estudiants a les nits. Allà hi recitàvem poemes, principalment de Maiakovski, que jo em sabia de memòria, escoltàvem música, ballàvem. Se servia te amb crostons de pa sec i galetes senzilles; no hi havia diners per a res més. Llevat que la Minka, la meva millor amiga, que vivia a casa dels seus pares i disposava de tota la beca per a les seves despeses, portés alguna cosa per picar.

» Els primers convidats ja estaven asseguts a la taula, la Gaira i jo vam començar a preparar el vi calent. En una cassola ben neta hi vam buidar una ampolla de vi barat, hi vam afegir una mica d’aigua i sucre i el vam especiar amb canyella, clau, anous i pell de taronja que havíem demanat a la fruiteria i havíem deixat assecat. L’elixir bullia i desprenia un vapor aromàtic. Els convidats, al voltant de la taula, aspiraven l’alcohol dolç i especiat amb ganes de tastar-lo.

»La vetllada transcorria de meravella, amb poesia i ball, i ningú tenia ganes de marxar de la festa, però el metro funcionava només fins a les dotze. Per això, la majoria dels convidats es van aixecar just abans de mitjanit. En vam restar cinc: a més de nosaltres, les dues amfitriones, es van quedar la Minka i dos nois, l'Oleg i en Dima. Quan es va acabar el vi calent, vam preparar te negre, fort i dolç. Els qui van romandre es van prendre el te entre rialles i debats, com si volguessin passar tota la nit allà, xerrant, escoltant música i ballant.

»De sobte es van sentir uns cops enèrgics a la porta.

»El rellotge marcava un quart de tres. La Gaira i jo ens vam mirar: havien trucat just d'aquella manera, prop de la matinada, quan van venir a buscar la mare per detenir-la i endur-se-la.

»Jo vaig anar a obrir. Quan vaig tornar a l'habitació m'acompanyaven cinc membres de la policia armada, i darrere d'ells hi anaven el porter i la portera.

»Un policia jove es va presentar.

»—Sóc el comandant Potàpov.

»Va mirar al seu voltant i va bromejar:

»—Celebreu la Pasqua?

»A mi no em va fer gens ni mica de gràcia: per qui ens prenia? Que potser érem uns vells, per celebrar la Pasqua?

»—Celebrem haver aprovat els exàmens —digué la Gaira.

»—Ja, molt bonic —va dir el comandant—. I qui de vosaltres és la Zaiara Artiòmovna Vessiòlaia?

»El comandant em va mostrar l'ordre d'arrest.

3

—Allò no em va sorprendre gaire; en canvi, la Gaira es va estremir:

»—Esperi, no ha vingut a buscar la Zaiara, oi? Han vingut a detenir-me a mi!

»El comandant va negar amb el cap, sorprès.

»—És clar —afirmà la Gaira convençuda—, s’han confós de nom.

»—No, no! No hi ha cap confusió —la determinació del comandant Potàpov no deixava dubtes. Mentre la Gaira seguia obstinada que havia de ser un error, el comandant m’ordenà que busqués alguna peça de vestir per posar-me—: No t’enduguis gaire cosa, només roba interior. El més imprescindible. Sobretot, no t’oblidis d’agafar un abric gruixut i diners, si és que en tens.

»Em parlava de tu. Com a una nena petita, vaig pensar molesta. La seva veu, tanmateix, era sol·lícita.

»Un dels convidats, en Dima, blanc com el paper, va començar a balbucejar que ell normalment no freqüentava aquella casa, que aquell dia era allà per casualitat, ni tan sols coneixia gaire les noies de la casa. La Gaira i jo vam corroborar les seves paraules, ens va fer llàstima. I ens va semblar ridícul. L’Oleg guardava un silenci temorós, però seguia els esdeveniments amb curiositat. La Minka va buidar el moneder i em va acostar tots els diners que hi duia i, en veure que jo buscava en va alguna peça de vestir, es va amagar rere l’armari i es va treure, primer, una camisola de seda que duia sota el vestit i després també les mitges noves, transparents, segons dictava l’última moda.

»Vaig protestar:

»—I com tornaràs a casa sola, sense camisola i sense mitges? Som a l’abril i a la nit encara glaça.

»Però la Minka li va treure importància.

»—Ja ho tens tot? Doncs acomiada’t —va dir el comandant.
»Me n’anava de casa vestida com per anar a un ball. Portava una faldilla estreta i negra fins als genolls, una elegant brusa vermella amb molts botonets i sabates de taló.

»Dos policies van baixar les escales amb mi. Els altres, el comandant al davant, es van quedar al pis per registrar-lo. Baixava l’escala agafada al passamans quan un dels policies es va col·locar entre el forat de l’escala i jo perquè m’agafés a

la paret. Em vaig sentir com una espia a qui s'emportaven en una pel·lícula de detectius i la situació em va semblar emocionant.

»Quan vaig sortir al carrer vaig pensar en la meua mare, a qui també un policia havia mostrat una ordre d'arrest un parell d'anys enrere. Després de la guerra, la meua mare va treballar d'infermera i, una vegada, parlant pel telèfon que hi havia en el passadís del pis comunal, li va aconsellar a un pacient: «Intenti aconseguir penicil·lina americana, actua millor i més de pressa que la d'aquí». La va sentir un dels veïns de la *komunalka* i la va delatar. Totes les delacions anaven a missa, no es qüestionaven. Tot el sistema estava basat en elles.

»La van declarar culpable d'agitació antisoviètica i la van condemnar a deu anys als camps de treball. Quan em van venir a buscar a mi, la meua mare ja havia acomplert els seus dos primers anys de condemna.

»Hi havia un gran cotxe negre aparcat al carrer: l'anomenat "corb". Em van obrir la porta i em vaig trobar asseguda entre dos policies. El cotxe va travessar els carrers estrets d'Arbat, va creuar la plaça del Manège i es va aturar a la plaça Dzerjinski número 3, davant del terrible edifici penitenciari anomenat Lubianka.

4

—Mesos després, al carrer m'hi tornava a esperar un corb negre. Em van obrir la porta i m'assegueren entre dos policies. Duia la mateixa faldilla negra i estreta fins als genolls, la brusa vermella amb botonets i les sabates de taló. No tenia res més. El cotxe va sortir de la presó de Butyrka, on m'havien traslladat des de Lubianka. El corb negre va creuar la plaça Komsomol a tot gas.

»Un cop dins del vagó del tren, em vaig concentrar per no veure com n'anava de ple, de ruïnes humanes que sospi-

raven i gemegaven. Em vaig prometre que fins que arribés a Novosibirsk només miraria per la finestra enreixada i, des d'allà fins que arribéssim a lloc, només contemplaria el sostre. Vaig pensar en la Nataixa, la meva amiga de la presó; com li devia anar amb l'embaràs?

»Durant els dies que va durar el viatge a Novosibirsk vaig compondre el meu primer poema.

No mirar res més que per la finestra!
Oblidar la set i les veus tristes,
tot allò que des d'ara resta
exclòs, esborrat:
el sol que es pon sobre boscos tenebrosos
un camp de sègol amb un petit sender entre les espigues.
Amb ferro candent van marcar una creu,
els negaren la vida; els l'enreixaren.

»En la nau de càrrega que ens duia des de Novosibirsk fins al nord, cap al poble siberià on ens dirigíem per treballar, se'm va apropar un noi musculós amb els braços tatuats.

»—Escolta, saps quin riu és aquest?

»—Ho sé. L'Obi.

»—Correcte. I cap a on flueix?

»—Cap al nord.

»—Correcte. Desemboca a l'oceà Glacial Àrtic. I discorre per la taigà siberiana. I saps què en serà, de nosaltres?

»—No ho sé.

»—Ens pegaran igual que van pegar als terratinents! Com als *kulaks*, ens pegaran al cul i llavors ens destrossaran!

»Vaig deixar de respirar.

»—Potser ens afusellaran com els van afusellar a ells?

»En aquell moment es va apropar un home prim amb un violí a la mà.

»—Em dic Nikolai Bilètov —es presentà.

»El jove musculós i tatuat se'l va mirar. Va fer un cop d'ull cap a mi i se'n va anar.

»—És violinista, vostè?

»—Toco per plaer. Sóc pintor.

»En Nikolai em va explicar que preferia endur-se a Sibèria el violí que un abric d'hivern. Vaig confiar en ell des del primer moment perquè m'havia ajudat a deslliurar-me del jove musculós. Vaig continuar fent-li preguntes i vaig esbrinar que tenia trenta-set anys i que des de petit havia estat perseguit per ser fill d'un sacerdot: coneixia tot tipus de camps més enllà del cercle polar: el període més llarg, catorze anys, el va passar a reclòs a Kolimà.

»—És veritat que ens faran baixar al mig de la taigà i ens castigaran i potser ens afusellaran? És el que m'ha dit l'home tatuat.

»—Ja ho veurem —va repetir diverses vegades, melancòlicament—. Ja ho veurem, però sobretot no hem de caure en el desànim. Saps què duia gravat el rei Salomó en un anell?

» Vaig reflexionar, però no se'm va acudir res.

»—Duia la inscripció: “També això passarà...”.

»Després em va portar un grapat de caramels del bar.

»Em pren per una criatura —em vaig dir, amargament—.

Em tracta de tu i em porta caramels.

» Vaig posar cara d'enrabiada.

»En Nikolai Bilètov em va mirar fixament sense passar per alt cap dels meus gestos.

»—Segur que anem cap al nord, on hi ha gel i neu. Però allà també es pot sobreviure. T'explicaré una història.

»Era clar que em considerava una nena; tanmateix, el vaig escoltar aguantant la respiració.

»—A Vorkutà vaig compartir barracó amb un pres de l'ètnia evenki. Un dia, camí de la feina —llavors col·locàvem vies—, aquest home ens va explicar el que els havia passat als seus fills: un nen i una nena. Durant una tempesta de neu es van perdre a la taigà. El vent els llançava neu als ulls, avançaven a cegues, fins que van caure en un catau on hivernava un ós. Els nens, morts de por, es van quedar sense alè. Estaven segurs que l'ós se'ls menjaria. L'ós es va despertar, però no es

va fixar en els nens, es va llepar una mica la grapa i es va tornar a adormir. Al cap d'una estona els nens, famolencs, es van atrevir a tastar la grapa de l'ós: si ell podia, per què no ells? I encara que semblava mentida, la grapa els va atipar. Després es van quedar adormits amb els caps recolzats al ventre de l'animal. D'aquella manera van viure un temps amb l'ós fins que van sortir a la superfície quan va millorar el temps i ho van explicar als seus pares i avis en tornar a casa. Ho veus, Zaiara? D'alguna manera o d'una altra tot se supera –va dir en Nikolai–. O gairebé tot –va afegir amb mitja veu.

»–I ha vist alguna vegada un xaman a Sibèria?

»–Stalin en va fer afusellar la majoria. Però en un camp en vaig conèixer un. No era gaire jove, però no he vist mai un home més fort que aquell.

»–I de què era capaç? A vostè el va curar?

»–Si sóc viu li ho dec principalment a ell. Tractava els qui li queien bé, i sabia infondre malalties a la gent dolenta.

»–I a qui li'n va infondre?

»–Si el xaman volia, un vigilant cruel podia agafar una malaltia i ja no se'n curava mai més. Jo tenia una grip crònica, vaig estar mesos gairebé a trenta-vuit de febre, amb debilitat, marejos i vòmits. No em volien agafar a la infermeria: no era motiu suficient perquè m'ingressessin; em retreien que la propera vegada potser m'hi presentaria per tenir singlot. I llavors en Nioko, el xaman, em va produir una febre de quaranta-dos graus: amb allò estaven obligats a ingressar-me. Vaig descansar de cavar carbó i de la pols de les mines durant una setmana a la infermeria, i em vaig recuperar.

»–I com va arribar el xaman a aquell camp de concentració?

»–No s'entenia amb l'administració de la cooperativa agrícola, és a dir, del kolkhoz. Encara que s'hi hagués volgut entendre no hauria pogut, la seva lògica era diferent, es connectava amb Sibèria i la seva essència de memòria. Ell no veia amb bons ulls l'administració de kolkhoz, que ho regulava tot, i ells a ell, tampoc.

»—Però, en concret, què va passar?

»—Un hivern, quan la fam assolava el seu llogaret, el xaman va robar un parell de peces de bestiar del kolkhoz per alimentar els nens famèlics. Al kolkhoz se'n van assabentar i es va muntar un bon escàndol. Els policies li van anar al darrere, per descomptat, però es va escapar cap al bosc: saltava d'un arbre talat a un altre com un esquirol, mentre els policies s'enfonsaven fins a la cintura, a cada pas, en els bancs de neu. Nioko va viure un temps al bosc, però no era possible alimentar-se on durant sis mesos no hi ha res més que neu i glaç, així que es va dirigir al llogaret més proper i es va lliurar a la policia.

»Llavors em vaig adonar de com n'eren de diferents les experiències que tenia en Nikolai Bilètov del meu món de llibres, teatre i amics a la ciutat. Em semblava que aquell home, els cabells del qual s'arriassaven formant suaus anells castanys, s'orientava de seguida en qualsevol situació i era capaç de defensar i ajudar els altres.

»El camió que ens havia de recollir al port no va arribar. Vam fer bona part del camí a peu, després es va fer de nit i vam haver de passar-la al ras: dormíem cinc persones sobre dos abrics i ens cobríem amb la resta. La nit d'estiu siberiana era tan freda que ens repicaven les dents i ningú no va poder dormir gaire.

»Al matí, la Stepànida, una monja anciana que havia dormit amb un altre grup de reclusos i a qui jo havia conegut a la presó, va donar al Nikolai una petita coca de patata acabada de torrar a la cendra:

»—Aquí tens l'esmorzar, Nikolai Leonídtx. Compartiu-lo. I sobretot, no facis mal a la Zaiara...

»En Nikolai va jurar que ni en somnis se li acudiria fer-me cap mal. Ho va dir balbucejant una mica i em vaig fixar que ell també s'havia posat vermell.

—Al cap de poc van arribar alguns camions. El camí era esca-brós i els presoners ens colpejàvem contínuament entre nos-altres. De la mateixa manera que mirava per la finestra o al sostre, en el tren, també llavors em vaig concentrar en la bellesa que hi havia al meu voltant. En la llunyania s'estenia la planura coberta d'herba, només interrompuda, aquí i allà, per algun grup de bedolls raquítics.

»Algú, darrere meu, va dir que no gaire lluny d'allà co-mençaven els pantans de Vasiugan.

»—No serà tan terrible —vaig sentir a la meva esquena les veus dels ancians del camp—, només anem a fer treballs for-çats, no ens porten a un camp de concentració. La deporta-ció no és com els camps. Has estat en algun?

»—Sí. Al nord de Kotlas.

»—Jo a Kolimà. La deportació en comparació amb un camp de treball a l'altra banda del cercle polar no és res!

—Però espera quan t'enviïn al kolkhoz i et paguin no res per la feina, ja veuràs com et mors de gana com un gos sar-nós. Al camp, com a mínim et donen menjar.

»—Què dius! Per mi no hi ha res pitjor al món que un camp. Per menjar sempre es troba alguna cosa, la qüestió és no estar tancat en un camp!

»Altres veus es van sumar a la conversa. Tots van estar d'acord que qualsevol deportació seria millor que acabar en un camp. El vell que havia complert la pena a Kotlas va explicar com castigaven els infractors: els despullaven com-pletament, els lligaven a un arbre i els deixaven tota la nit a la taigà perquè un núvol de mosquits i enormes mosques si-berianes els devoreessin vius. El que havia estat a Kolimà va dir que allà, a l'estiu, també feien el mateix, i que a l'hivern els despullaven a la neu i a la temperatura extrema de cin-quanta graus sota zero els ruixaven amb aigua d'una màne-ga. Ningú en sobrevivia.